

Alternativ til fengsel ved stoffrelatert kriminalitet – et nytt forslag

Knut Boe Kielland

Nasjonal kompetansetjeneste for samtidig rusmisbruk og psykisk lidelse

Avhengighet

- Avhengighet gjør konstruktive valg vanskeligere. Motsetning mellom langsiktige «egentlige» ønsker og de daglige umiddelbare valg. Allment fenomen, men tilspisset ved avhengighet
- Avhengighet er en egen psykisk lidelse. Men: den fører ikke til fritak fra ansvar

To store offentlige tiltaksområder med noenlunde samme målsetting

- Psykososial behandling og oppfølging (et vidt spekter av tiltak)
 - Målsetting
 - Redusert rusbruk, integrering i samfunnet, bedret livskvalitet
 - Metode
 - Behandling og oppfølging
- Justisapparatet (politi, domstol, kriminalomsorg)
 - Målsetting
 - Allmennprofylakse (= forebygging) og individualprofylakse (tilsvarer behandlingsmålsetning)
 - Metode
 - Grensesetting

Justisapparatet – grunnleggende metode

- Hovedmetoden er basert på læringspsykologi
- Feil handlinger fører til plagsomme konsekvenser, og vi tilpasser oss
- Slik er det også tenkt at dette skal virke ved stoffbruk, men på dette området virker det svært dårlig. Hvorfor?

Noen læringspsykologiske prinsipper

- Kort tid mellom uønsket (forbudt) handling og sanksjon
- Høy sannsynlighet for at en uønsket handling fører til sanksjon
- Sanksjoner bør være kjente og forutsigelig
- De må oppleves som sanksjon, men ikke være destruktive
- En liten sanksjon som kommer raskt, virker bedre enn en stor sanksjon som kommer etter lang tid

Noen læringspsykologiske prinsipper (2)

- Sanksjoner bør kunne gjentas over lang tid
- Både at det kommer sanksjon og typen sanksjon bør oppleves rettferdig og rimelig (objektive kriterier, ikke særlig subjektiv vurdering. Rettferdighet er viktig)
- Helst: atmosfære av felles målsetting
- Selv om belønning som læringspsykologisk virkemiddel kan virke bedre, har gode sanksjoner også effekt. Det ene utelukker ikke det andre

Problemet med dagens straffeoppfølging

- Ingen av de nevnte prinsippene følges (og derfor fører det i liten grad til endring):
 - Det tar oftest mange måneder fra lovbrudd til straff
 - Straffen kommer sent, er stor, ofte destruktiv og kan ikke gjentas
 - Sannsynligheten for å bli tatt er svært liten både for vinningskriminalitet og stoffbruk/omsetning
 - Dermed også tilfeldig hvem som blir straffet og når
 - Dette bidrar til følelse av urettferdighet

Problemet med dagens straffeoppfølging (2)

- Ved betingede reaksjoner: «krav» om rusfrihet, men det følges ikke opp konsistent. Dermed uheldig (non-verbal) kommunikasjon om at det ikke er så farlig
- Bøter: i beste fall meningsløse for dem som har en økonomi delvis basert på kriminalitet
- Fengselsopphold: har oftest ingen gunstig virkning, svært ofte destruktivt

Alternativ straff

- Strafferettslige prøvesituasjoner
 - Påtaleunndlatelse
 - Betinget fengselsstraff
 - Prøveløslatelse

Betinget fengselsstraff med særvilkår om rusfrihet (1)

Forslag

- Legale ramme (som ved Narkotikaprogram med domstolskontroll):
betinget fengselsstraff

Men:

- I prinsippet bør alle med narkotikarelatert kriminalitet inkluderes (det vil si kriminalitet som sannsynligvis er sekundær til misbruk/avhengighet, inkludert vinningskriminalitet)
- Hovedbetingelse: stoff-frihet. Ikke nødvendigvis behandling
- Uavhengig av motivasjon

- Kriminalomsorgen må følge opp dommen, inkludert biologiske prøver (urin eller spytt) på tilfeldige tidspunkter
- Hyppigheten av prøver bør være høy i begynnelsen, mindre etter hvert - forutsatt rusfrihet

Betinget fengselsstraff med særvilkår om rusfrihet (2)

- Varighet av stoffprøver: hele prøvetiden.
- Vedvarende rusfrihet utenfor institusjon i ett år, bør kunne være en «utgangsbillett»
- Positive prøver eller manglende oppmøte, må gi sanksjon i løpet av kort tid (0-4 dager)
- Mulige sanksjoner som må kunne gjentas mange ganger
 - Fengsling i kort periode (2-10 dager)
 - Hyppigere prøver
 - Andre typer sanksjoner bør vurderes, men de må være klargjort på forhånd
 - Omgjøring til vanlig dom bør unngås, men kan bli nødvendig. Det kan i så fall være deldom (ubetinget etterfulgt av betinget del), slik at klienten fortsetter under kontroll etter soning.
 - Ved stadige positive biologiske prøver eller manglende oppfølging, kan behandling i institusjon bli nødvendig, dvs et krav.

Betinget fengselsstraff med særvilkår om rusfrihet (3)

- En slik dom må kombineres med **tilbud** om behandling
- Tilbud må foreligge både når dommen iverksettes og underveis i prosessen, i så stor grad som mulig i tråd med klientens ønsker.
- Recovery-tenkning, som nettopp inkluderer egne valg og eget ansvar, er en viktig del av dette

Betinget fengselsstraff med særvilkår om rusfrihet (4)

- Friomsorgens oppgaver i prinsippet som nå
 - Jevnlige samtalepartner, drøfte tiltak med klienten, vurdere om pasienten kan behov for behandling eller andre tiltak
 - Følge opp stoffkontrollen
 - Sørge for reaksjon ved brudd, inkludert stoffbruk
- Alle brudd må føre til sanksjon (raskt, sikkert og begrenset), men ikke føre til at opplegget avbrytes
- Kontroll med rusbruk øker muligheten for andre tiltak:
- Å komme i gang med aktiviteter, rusfri bolig. Hjelp for psykiske problemer. Unngå ensomhet og isolasjon. Oppnå et annet livsinnhold

Betinget fengselsstraff med særvilkår om rusfrihet (5)

- Men: er det rimelig å gi straff for mennesker som har en diagnostiserbar lidelse?
- Det er ikke forbudt å ha avhengighet av rusmidler. Men å bruke dem er forbudt
- Selvsagt har mennesker som er avhengige av rusmidler også et ansvar
- Avhengighet gir ikke straffe-fritak. Men en straff må gi den enkelte realistisk mulighet til å klare å endre atferd
- Selv om dette kan virke strengt, er det en vesentlig mer human narkotikapolitikk enn dagens

Noen prinsipper - oppsummering

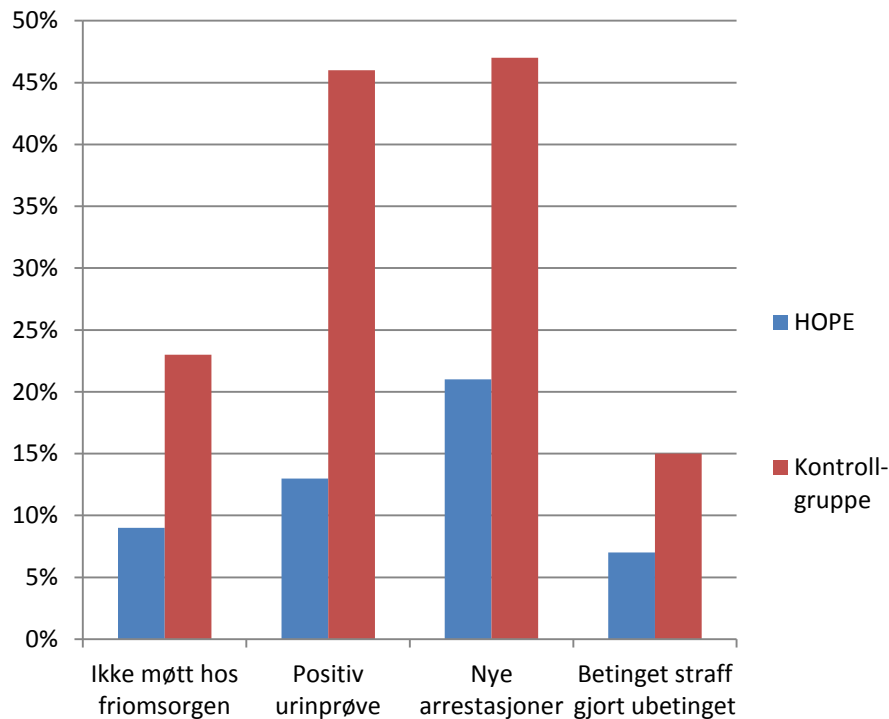
- Dom innebærer å måtte slutte med stoff (og kriminalitet)
- Kontroll: Rask, sikker og moderat reaksjon ved brudd
- Tilbud om bredt spekter av behandlings- og andre oppfølgingstiltak
- Dersom det stadig forekommer rusing, vil valget stå mellom fengselsopphold og opphold i behandling sinstitusjon
- I begge tilfellene må kontrollen fortsette ved utskrivning/løslatelse
- Avslutning av kontrollen ved ett års vedvarende rusfrihet utenfor institusjon
- Mulighet for oppfølging så lenge det er behov

Eksempel: HOPE på Hawaii

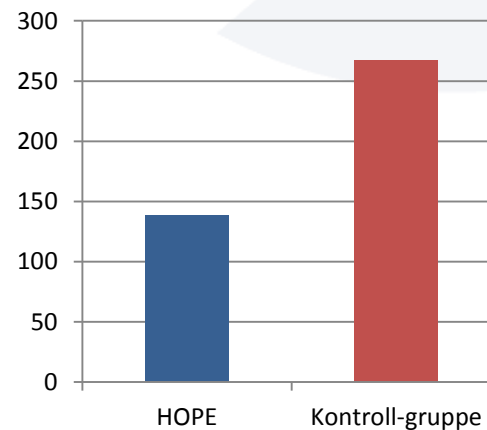
(Hawaii's Opportunity Probation with Enforcement)

- En modell for raske og sikre sanksjoner
 - Eller sitert fra en deltaker: “strict, friendly, and fair” (“strengt, vennlig og rettferdig”)
- Betingelsene i betinget fengselsstraff blir realistisk fulgt opp
- Klar orientering om dette i retten
- Tilfeldige stoffprøver (urin eller spytt) etter klare regler
- Brudd medfører raske og sikre, men moderate, sanksjoner
- Ingen krav om behandling forutsatt stoffrihet og ingen ny kriminalitet, men tilbud om behandling dersom det er ønsket
- Tre eller flere brudd fører til krav om behandling

Noen resultater fra studie på Hawaii (RCT):

Gjennomsnittlig dager dømt til soning

Fordeler med et slikt opplegg

- Betydelig reduksjon av soning i fengsel
- Grensesetting utenfor institusjon – en mangelvare
- Vedvarende mulighet for konstruktive valg
- Opplevs rettferdig
- Klienten føler at valgene deres har reell betydning
- God dokumentasjon for effekt mht rusbruk
- Realistisk mht hva vi vet om avhengighet og vanskene med å endre atferd over tid

Fordeler

- Langt flere vil kunne nyttiggjøre seg behandling/oppfølging utenfor institusjon
- Vil sannsynligvis virke bedre allmennpreventivt enn dagens opplegg
- Forskjell fra ND:
 - Enklere
 - Uavhengig av motivasjon
 - Ikke krav om behandling i utgangspunktet
 - Vesentlig høyere andel kan inkluderes
- Kan bidra til realistisk mulighet for bedring for svært mange
- Lovende forskningsmessig evidens, men forutsetter at prinsippene følges

Hva skal til for å oppnå redusert illegalt rusmisbruk?

- Kamp mot de store fiskene som importerer/omsetter, og dermed redusert «tilbud»?

eller:

- At brukere slutter og «markedet» reduseres?
- Begge deler, men: politi/toll tar bare en liten andel av det som importeres/selges. Selv en betydelig økning av kontrollressurser av den typen, vil fortsatt neppe ha avgjørende virkning
- Bare en reduksjon av stoffbruk kan gi betydelig reduksjon av omsetning. Den enkelte bruker er et offer, men også delaktig
- Mange som selv bruker stoff, spiller viktige roller i stoffomsetning

Mulige innvendinger

- Ressurskrevende?
 - Ikke opplagt
 - Mulig ressurs sparende (mindre behov for fengselsplasser)
 - I alle fall kanalisering av ressurser mot noe som hjelper
- Menneskerettigheter?
 - Redusert soning i fengsel
 - I tråd med de fleste langsiktige ønsker. Brukerundersøkelser taler for skepsis initialt, støtte når programmet blir opplevd
 - Dagens system setter en rekke avhengige mennesker i en håpløs situasjon, både klienter og pårørende. Dette opplegget gir dem klart bedre muligheter

Forslag

- I to-tre fylker innføres disse prinsippene som supplement til – eller i stedet for – ND
- Solid oppfølging med forskning

Dokumentasjon

HOPE (Hawaii's Opportunity Probation with Enforcement)

Noen referanser:

- Hawken and Kleiman 2009: Managing Drug Involved Probationers with Swift and Certain Sanctions: Evaluating Hawaii's HOPE <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/229023.pdf> : Forskningsrapport som kom i 2009, god beskrivelse av opplegget, ulike typer virksomme komponenter, inkluderer både RCT og kvalitativ studie. Mest interessant var kanskje klientenes støtte, etter at de var blitt kjent med opplegget
- Hawken et al: Lang tids oppfølging av HOPE: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/249912.pdf>
- National Institute of Justice Journal no. 273: <http://nij.gov/journals/273/pages/replicating-hope.aspx>
- Noen Google-søk: [hope hawaii](#), [Hawken kleiman](#), [Swift and certain](#), [Hope replications](#)